

УДК 123.1:(092) М.Міхновський 058.237

М. МІХНОВСЬКИЙ ПРО РОЛЬ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ У СТВЕРДЖЕННІ ІДЕЇ СВОБОДИ

Андрій Наконечний

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: dfilos@franko.lviv.ua

Розкрито головні підходи до проблеми значення і ролі української еліти у становленні й розвитку національної ідеї у творчості видатного українського мислителя М. Міхновського. Досліджено, що політичне “Вірую” молодого українця, проголошене М. Міхновським, позитивно вплинуло на формування національно-політичного світогляду галицьких українців. Доведено, що М. Міхновський виступив апостолом новітньої української національної ідеї в часи занепаду національної свідомості українських мас. З огляду на такий стан української політичної думки, національної ідеї, значення гасла “За самостійну Україну від Карпат по Кавказ”, що його виголосив мислитель, є переломним для подальшої історії української нації. Досліджено, що головним завданням української інтелігенції М. Міхновський вбачав: 1) утвердження національно-державної самостійності України; 2) плекання серед українців почуття національної солідарності; 3) побудову державного устрою на принципах соціальної справедливості.

Ключові слова: свобода, національна ідея, інтелігенція, незалежність.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю усвідомлення українським суспільством значення ідеї свободи, практичного втілення її в усіх ланках суспільно-політичного, культурно-духовного, соціально-економічного життя України. Особливо важливим є аналіз процесу становлення, формування й утвердження ідеї свободи у творчості видатних представників суспільно-політичної та філософської думки ХІХ–ХХ ст. Саме в них можна знайти відповіді на наболілі питання сучасного державотворення.

Проблема розвитку та відображення ідеї свободи у творчості провідних мислителів ХІХ–ХХ ст. займає вагомe місце у дослідженнях українських науковців у період між двома війнами: В. Гнатюка, М. Забаревського (Д. Дорошенка), Ю. Охрімовича, В. Старосольського, М. Сціборського, а також у працях відомих іноземних та українських науковців в еміграції в період після Другої світової війни таких, як Дж. Армстронг, Ю. Бойко, І. Лисяк-Рудницький, П. Мірчук, О. Прицак та Дж. Решетар, М. Сосновський, П. Феденко, М. Шкільняк, В. Янів. Окреслена проблематика посідає важливе місце в працях таких сучасних українських учених, як А. Астаф'єв, А. Брагінець, С. Возняк, М. Горелов, Я. Грицак, В. Гудзь,

М. Жулинський, В. Жмир, М. Кармазіна, С. Приходько, М. Розумний, О. Семків, М. Сосновський, Д. Соловей, О. Сухий, Б. Червак, А. Фартушний, Б. Якимович та інші. Проте, незважаючи на значну кількість публікацій з окремих аспектів поставленої нами проблеми, ще недостатньо філософських досліджень, які дали б змогу осмислити етапи формування ідеї свободи, її зміст, динаміку і трансформацію у суспільно-духовному житті України ХІХ–ХХ ст., зокрема у творчості М. Міхновського.

Мета дослідження – простежити етапи формування ідеї свободи, її різноманітні вияви у суспільно-духовному житті та філософській думці України другої половини ХІХ–першої половини ХХ ст., зокрема, у творчості М. Міхновського.

Наприкінці ХІХ ст. український народ на Наддніпрянщині перебував у вкрай важкій національно-духовній неволі, яка спричинила занепад національно-політичної думки та державницьких устремлінь. Незважаючи на виступ Т. Шевченка з ясними ідеями про українську націю, її історичне призначення та місію та на широке культурне відродження в Україні, що започаткувалося ще перед Шевченком, велика частина тодішньої української інтелігенції задовольнялася здобутками на культурному полі.

Така культурницька діяльність не могла задовольнити молодших діячів національного руху, з приходом яких у 90-х роках ХІХ ст. розпочинається етап політизації цього руху і на східноукраїнських землях. Одним із представників цього покоління був М. Міхновський (1873–1924), який підняв на якісно новий рівень національну ідею, що набула у його творчості державницько-самостійницького характеру, принципово відмінного від автономно-федеративних концепцій його попередників.

Досліджуючи ґенезу становлення національно-патріотичних, державницько-самостійницьких поглядів М. Міхновського, необхідно зазначити, що, будучи ще школярем та гімназистом, він із великим інтересом читав поетичні твори Т. Шевченка. Відповідно у відносно молодому віці мав змогу відчувати цю національну стихію, що була присутня в душі українського народу.

У 1891 р. на могилі Т. Шевченка у Каневі було засновано таємну українську політичну організацію під назвою “Братство тарасівців”, основоположниками якої стали М. Міхновський, І. Липа, М. Вороний, О. Черняхівський та інші. Національно-політичну програму братства уклав М. Міхновський в окремій політичній декларації, яка була опублікована у 1893 р. у львівській “Правді” під назвою “Profession de foi молодих Українців”.

Основою цього політичного “Вірую” українського патріота є історична правда, що кожна людина є складовою частиною своєї нації, тому й доля кожної людини залежить насамперед від долі її нації; нація ж може розвиватися вільно з користю для її членів лише тоді, коли матиме власну самостійну державу.

Щодо сучасного йому становища нації, то М. Міхновський зазначає, що головним джерелом горя України є московське поневолення, тому українські патріоти повинні “віддати усі свої сили на те, щоб визволити свою націю з того гнету, в якому вона зараз перебуває, і дати задля користи людськості ще одну вільну духом одиницю” [1, с. 201].

Для цієї справи – визволення України – кожен українець повинен присвятити всі свої сили. Рушійною силою в боротьбі за визволення є національні почування

і національна свідомість, наявність яких як серед української інтелігенції, так і серед українського простолюддя є необхідною передумовою здобуття національної волі: “Наука і життя Українського народу доводять нам, що Україна була, єсть і буде завсіди окремою нацією, і як кожна нація, так і вона потребує національної волі для своєї праці й поступу” [1, с. 202]. Тому ми, “як діти України, як сини свого народу, єсмо націоналами і перед усім дбаємо о те, щоб дати своєму народови волю національну” [1, с. 202].

М. Міхновський вказує на той факт, що національне питання і національні змагання неодмінно з’являються тоді, коли нація пригнічена, коли їй забороняють користуватися власними духовними силами, культурно-національними надбаннями. Однак, на жаль, протягом багатьох століть, хоча й існували постійно національні змагання, що здійснювали як “вогнем і мечем”, так “духом і розумом”, все ж українській нації не вистачило моральних і фізичних сил, щоб довести своє існування як окремої самостійної нації. Однією з причин цієї невдачі він називає відсутність провідника, “генія” в політиці, національній справі, який повів би націю до її національно-державного визволення. На роль такого “генія” претендували, на думку мислителя, кирило-мефодіївці й М. Костомаров, але вони “повели українську націю іншою, непрямом дорогою – не навпростець, а манівцями через усю Московщину, і за ними сім далеким і непевним шляхом пішло багато народу” [1, с. 203].

М. Міхновський закликає українську інтелігенцію не обмежуватися так званим “українофільством”, тобто ідеалізуванням українських пісень, милозвучності мови, краєвидів тощо, а свідомо взятися до праці на народному ґрунті, чого потребує ідея відродження і всесвітнього поступу України. Для того, щоб українці стали освіченими і могли принести користь українській національній справі, національній ідеї, вони повинні вимагати від себе самих “дрібної, повсякчасної, непомітної для інших духової роботи, бо кожна велика ідея вимагає духової сили. З міцною ж душею, певним почуттем і послідовністю, ми поставимо нашу національну справу так, що вона не залежатиме від сьогочасних обставин; своєю істотою і моральною силою ми знищимо сі обставини й виробимо з себе українську інтелігенцію в самому високому розумінню сього слова” [1, с. 205].

Мислитель чітко усвідомлює той факт, що українська нація роз’єднана між двома імперіями, але, тим не менше, у свідомості кожного національно-свідомого українця “єсть один українсько-руський народ”. “Україна Австрійська і Україна Російська однак нам рідні, і жадні географічні межі не можуть роз’єднати одного народу, – продовжує М. Міхновський, – і, аби була у нас моральна міць, то ні нас не зможуть відірвати від Галичини, ні Галичини від нас, бо ідеї, духа розірвати на два шматки не можна, як нічим не можна спинити Дніпрової течії: вона завсіди опиниться у морі, які б перепони не були” [1, с. 205].

Отже, основою політичного Profession de foi (“Вірую”) молодих українців є: а) відновлення національно-державної самостійності України; б) боротьба за права нації і плекання серед усіх верств українського народу почуття національної солідарності; в) створення в українській державі справедливого соціального ладу; г) ідейна відданість кожного українця справі національного визволення. В українській політичній думці 90-х років XIX ст. ці тези були небуденними, революційними, які вносили переверот у національно-політичні погляди тодішньої української людини.

Політичне “Вірую” молодого українця, проголошене М. Міхновським, позитивно вплинуло на формування національно-політичного світогляду галицьких українців. Адже, коли в 1895 р. молодий галицько-український публіцист Ю. Бачинський порушує у своїй праці “Ukraina irredenta” гасло боротьби за національно-державну самостійність українського народу, а вслід за ним це гасло приймають у свої програми галицько-українські партії (Українська Радикальна партія у 1895 р., Українська Національно-Демократична партія у 1900 р.), то, без сумніву, особлива заслуга в цьому належить саме цій політичній декларації українського мислителя, надрукованій у львівській пресі 1893 р. Отже, М. Міхновський від самого початку своєї політичної діяльності стає ідеологом новітньої національної ідеї – ідеї державно-незалежної і соборної України.

У 1900 р. відзначення річниці народження і смерті Т. Шевченка М. Міхновський використав, щоб пов’язати ідеологію та політичну програму РУП з ідеями Кобзаря, які пропонували вже раніше у формі політичної програми “Братства тарасівців”. Дев’ятого лютого 1900 р. у Полтаві, а 26 лютого того ж року в Харкові на Шевченківських святах мислитель виголосив промову, яку через кілька днів ухвалили як програмну політичну декларацію РУП і видали окремою брошурою під назвою “Самостійна Україна”.

Програмно-політичні гасла, проголошені в цій брошурі, переломили політичне мислення тодішньої української інтелігенції, велика частина якої орієнтувалася на революційні погляди і гасла всеросійської революції та соціалізму. Тому не дивно, що клич “за самостійну Україну” видався тодішнім соціалістам чимось дивним, неактуальним, тим, що не надається до серйозного обговорення.

Визвольну боротьбу за самостійність власного народу повинна очолювати й керувати нею інтелігенція. На превеликий жаль, стверджує М. Міхновський, українська інтелігенція в часи посиленого ворожого наступу на нашу націю не встояла. Сильна, освічена і культурна інтелігенція України постійно зраджувала інтереси власної нації, переходячи то в польський, то в російський табір. Тут він називає Четвертинських, Чорторійських, Вишневецьких, Тимкевичів, які протягом XVI–XVII ст. перейняли польську національність, а також Безбородьків, Прокоповичів, Яворських, Прощинських, Гоголів, Гнідичів, Потапенків, Короленків, які протягом XVIII–XIX ст. перейшли в російську національність. На думку мислителя, ця “плоть і кров наша” зраджувала власний народ в найважчі і найтрагічніші часи його історії, і таке відступництво він вважає гіршим і руйнівнішим у своїх наслідках навіть за війну чи пошесть, адже війни і пошесть “...косять без розбору і вчених, і темних, бідних і багатих, відступництво забрало ж цвіти нації – найкультурнішу її верству” [2, с. 27].

М. Міхновський засуджує ці покоління інтелігенції, які протягом століть виплекали цілий культ страху за самих себе, зневіри у власні сили, покори супроти поневолювачів, вони відзначалися “безідейністю”, “інертністю”, “страхополохством”, відсунули від себе молодіжні рухи, що стояли на позиціях самостійності та соборності України, а сам український рух зробили чимось “ганебним, чимсь смішним, чимсь обскурантним. Ці покоління надали українофільству характер недоношеної розумом етнографічної теорії... Вони не хотіли навіть звати себе українцями” [2, с. 28].

Незважаючи на той прикрий факт, що українська інтелігенція піддалася процесу винародовлення, а новонароджена виявилася духовно скаліченою, мис-

литель аж ніяк не робить висновку, що боротися за самостійність українського народу надалі потрібно без участі національної еліти. І цією новою генерацією української інтелігенції буде, на його тверде переконання, “молода Україна”, що вже тепер мужньо підносить прапор боротьби з чітким гаслом: “За самостійну Україну!” Вона, “сучасна молода Україна”, вважає себе безпосереднім спадкоємцем Т. Шевченка, а її традиції беруть початок від І. Мазепи, Б. Хмельницького та короля Данила. “Часи вишиваних сорочок, свити та горілки минули, – продовжує М. Міхновський, – і ніколи вже не вернуться. Третя українська інтелігенція стає до боротьби за свій народ... Вона вірить у сили свої і національні, і вона виповнить свій обов’язок... Вона віддає себе на служіння цьому великому ідеалові... Потреба боротьби впливає з факту нашого національного існування. Нехай наша історія сумна й невідрадна, нехай ми некультурні, нехай наші маси темні, подурені, ми все ж існуємо і хочемо далі існувати. І не тільки існувати, як живі істоти, ми хочемо жити, як люди, як громадяни, як члени вільної нації. Нас багато – цілих 30 мільйонів... Наша нація у своєму історичному процесі часто була не солідарною... але нині увесь цвіт української нації по всіх частинах України живе однією думкою, однією мрією, однією нацією: “одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпатів аж по Кавказ”. Нині ми всі солідарні, бо зрозуміли, через що були в нас і Берестечки і Полтава... Як не можна спинити річку, що зламавши кригу на весні бурхливо несеться до моря, так не можна спинити нації, що ламає свої кайдани, прокинувшись до життя. Наша нація ступила на новий шлях життя, а ми мусимо стати на її чолі, щоб вести до здійснення великого ідеалу... Нас мало, але голос наш лунатиме скрізь на Україні... Вперед, і нехай кожний із нас пам’ятає, що коли він бореться за народ, то мусить дбати за весь народ, щоб цілий народ не згинув через його необачність” [2, с. 29–30].

Згодом М. Міхновський повертається до цієї актуальної теми у своїй праці “Справа української інтелігенції в програмі УНП”, чітко визначаючи роль і місце представників української еліти в складному процесі українського державотворення.

Українська інтелігенція на той час складалася з трьох таборів: 1) з українського; 2) з незначної частини, яка ще була під впливом ідей М. Драгоманова і йшла стежкою соціалістичного федералізму; 3) тих, що пішли просто “під крило” московських соціалістичних революційних партій, які з байдужістю, а то й вороже ставилися до українського національного руху, ігноруючи будь-які його вияви.

Отже, розглядаючи політичну діяльність та політичний світогляд української інтелігенції, автор стверджує жахливе поширення серед неї “москалефільства”, тобто їхній перехід до табору революціонерів-росіян, зрадивши тим самим “організування свого власного народу за його економічні і політично-національні інтереси...” [3, с. 3]. Головні причини цього, констатує М. Міхновський, необхідно шукати в самому становищі української нації, а саме – в “становищі безправного і безсилового раба”, адже “рабство політичне і рабство економічне Українців виховувало і виховує в них психологію рабства духовного” [3, с. 4]. На його думку, значна верства української інтелігенції навіть не може собі уявити існування національно-державної незалежної української нації, а той, у чий свідомості відсутній ідеал незалежності України, не може мати цього ідеалу і в майбутньому.

ому. Для нього така думка навіть смішна і цілком нереальна. Тому природним є те, що такі люди шукатимуть кращої долі у згоді “з панами становища”, тобто з росіянами, і всі їхні ідеали і переконання вироблятимуться в напрямі московфільства. Мислитель, натомість, закликає українську інтелігенцію прямувати зовсім не цим шляхом. Вона не повинна повторювати помилок своїх предків із XVII ст., в яких була відсутня національна свідомість і свідомість вигоди від національної незалежності, що призвело до втрати останньої, а пам’ятати споконвічну правду, що “треба бути державно-незалежною нацією, треба не бути рабом, треба бути паном себе і своєї долі, щоб лаштуватися в своїй державі, на своїй території по своїй уподобі” [3, с. 44].

Те саме, вважає М. Міхновський, стосується й української інтелігенції на українських землях під владою Австрії, серед якої панувало полонофільство, та української інтелігенції на Закарпатті, серед якої панувало мадярофільство – витвори такого самого духовного рабства, як московфільство серед української інтелігенції на Наддніпрянщині.

Не приносить користі українському народу і праця української інтелігенції в ділянці російської культури, науки і мистецтва. Навпаки, вона лише збагачує та зміцнює московську націю, послаблюючи тим самим позиції нашої нації. Наскрізь помилковою, на думку автора, є й участь українських студентів у боротьбі за “академічні свободи” в російських університетах: “Самий факт існування московських університетів і шкіл з московською викладною мовою на території Українців – є глумом над свободою, є нехтованням наших загальнолюдських прав, є ганьбою і зневаженням нашої нації, а надто освічених її членів – української інтелігенції. Не за “академічну свободу” нам треба боротися, а за саму академію, за право мати її своєю, національною власністю” [3, с. 83].

За приклад М. Міхновський ставить наддніпрянським студентам їхніх галицьких ровесників, які виступили до боротьби не за “академічні свободи” в польських університетах, а за український університет, тісно пов’язуючи цю боротьбу з загальною боротьбою українського народу за національні інтереси [3, с. 88–89].

Вказуючи на величезну користь для пробудження національної свідомості серед найширших мас, яку дало висунення національного моменту в боротьбі українського студентства в Галичині, автор зазначає: “Маленька Галичина, завбільшки Полтавської губернії (3.444.000), а проявила який героїзм! Нам, російським Українцям, великій 25 міліонів масі, доводиться у Галичан учитися...” [3, с. 90].

Далі у своїй брошурі автор доводить, що, навіть виходячи з класових, економічних інтересів, українська інтелігенція все одно повинна в’язати свою боротьбу за кращу долю з українською національною справою: “Націоналізація школи, преси і літератури на території України – є ґрунтом добробуту української інтелігенції і економічним інтересом її, як свідомої частини українського народу” [3, с. 97]. В умовах національного поневолення українського народу, продовжує М. Міхновський, український учитель упосліджений, український письменник не може друкувати своїх праць, а український журналіст не може заробити на гідне прожиття, тому що пануюча нація поширює свою пресу, настановляє своїх вчителів, тому українські митці, артисти, робітники змушені йти в найми до чу-

жинця або померати з голоду. Зовсім інакше буде, коли Україна стане вільною і самостійною, коли інтелігенція зможе з гідністю служити власному народу, який на подяку за це дасть українському інтелігентові матеріальне забезпечення, а український учитель, друкар, артист і журналіст теж стануть на твердий економічний ґрунт, бо “годуватимуться від власного народу, служачи йому, задовольняючи його духовні, культурні і економічні інтереси” [3, с. 96].

Але М. Міхновський рішуче застерігає, що цю оборону політичних і культурних прав українського народу не треба розуміти як легальне намагання випрохати їх у ворога. “Московська нація, а надто її індустріальні класи, звикли дивитися на Україну, як на дійну корову, як на певне джерело їх добробуту, і уступлять тільки силі, а не чому иньшому”, – зазначає автор [3, с. 100–101]. На думку мислителя, потрібно бути абсолютно засліпленим, щоб мріяти про піднесення культурної ниви України лояльним шляхом. Це абсолютно не реально, тому що російські закони не передбачають “жодної дірки” для використання українцями якихось шляхів чи методів проти російської імперської влади, і тому кожна спробу культурного піднесення нації Москва розглядає як “протизаконну” і “нелегальну”.

Отже, М. Міхновський виступив апостолом новітньої української національної ідеї в часи занепаду національної свідомості українських мас, а також у часи, за словами П. Мірчука, “найнебезпечнішого викривлення політичної думки” насамперед тієї української інтелігенції, яку “зуміли затруїти московські соціалісти блахманом кличів про всесвітнє пролетарське об’єднання і соціальну перебудову всього світу, для якої національне питання являється перепоною” [4, с. 48–49], а також старшого покоління інтелігенції, яка свій патріотизм виявляла у боротьбі за право вживати українську мову, співати народних пісень, носити національний одяг тощо, натомість, з другого боку, лякалася часто визнати свою належність до української нації. З огляду на такий стан української політичної думки, національної ідеї, значення гасла “За самостійну Україну від Карпат по Кавказ”, що його виголосив мислитель, є переломним для подальшої історії української нації. Переломне тим, “що пророчі, величні кличі національного відродження, піднесені Тарасом Шевченком у поетичній формі, Микола Міхновський убрав в організаційну форму активної політичної дії і надав їм характер живого політичного постулату” [4, с. 49].

Література

1. *Міхновський М.* Profession de foi молодих Українців // Правда. Львів: НТШ, 1893. Т.16–19, вип. 47–58. С. 201–207.
2. *Міхновський М.* Самостійна Україна. Аугсбург: Український патріот, 1948.
3. *Міхновський М.* Справа української інтелігенції в програмі УНП. Чернівці, 1904.
4. *Мірчук П.* Микола Міхновський – апостол української державності. Філадельфія, 1960.

**M. MIKHNOVSKIY ABOUT
THE INFLUENCE OF INTELLECTUALS
ON THE FORMING OF IDEA OF FREEDOM**

Andriy Nakonechnyy

IvanFrankoNationalUniversity of Lviv,
Universytetska Str., 1, Lviv,79000, Ukraine,
e-mail: dfilos@franko.lviv.ua

The basic approach to disclosure issues of the importance and the role of national elites in the formation and development of the national idea in the works of famous Ukrainian philosopher M. Mikhnovskiy are revealed. In the article is investigated that the political "I believe" of the young Ukrainian, announced by M. Mikhnovskiy, had a positive impact on the national political outlook of Galician Ukrainian. It is shown that M. Mikhnovskiy was an apostle of modern Ukrainian national idea in times of decline Ukrainian national consciousness of the masses. Given this state of Ukrainian political thought, national idea, the value of the slogan "For independent Ukraine from the Carpathians to the Caucasus" which proposed Mikhnovskiy, is crucial for the subsequent history of the Ukrainian nation. The author of the article investigated that the main task of the Ukrainian intellectuals M. Mikhnovskiy saw: 1) strengthening national and state independence of Ukraine, 2) fostering among Ukrainian sense of national solidarity, and 3) building a political system based on the principles of social justice.

Key words: freedom, national idea, intelligence, independence

Стаття надійшла до редколегії 10.05.2013

Прийнята до друку 24.06.2013